

KUPANGA BAJETI YENYE MRENGO WA JINSIA KWA AJILI YA WAKULIMA WADOGO WANAWAKE: KUTOKA ETHIOPIA, GHANA, NA TANZANIA

OXFAM

Bajeti yenyemrengo wa kijinsia pia hujulikana kama bajeti ya jinsia na bajeti inayozingatia jinsia, ni utaratibu unaohakikisha kuwabajeti inaingiza mahitaji ya watu wote.¹ Ingawa bajeti yenyemrengo wa kijinsia inahitaji kuangalia uzoefunaotofautiana wa jinsia mbalimbali, hata hivyo inapaswa kuchambua na kuhusisha namna uchanganuzi wa jinsia na utambulisho mwingine, kama vile kabilanamri, unavyoamua mahitaji ya wananchi.² Bajeti yenyemrengo wa kijinsia inajumuisha kutumia mazoeaya usimamizi wa fedha za umma kurekebisha ukosefu wa usawa miongoni mwa wananchi, kwa kuzingatizaidi utumiaji wa huduma za umma, miundombinu, na ulinzi wa jamii ili kufikia usawa wa kijinsia.³ Katika matukio mengi, bajeti yenyemrengo wa kijinsia inajielekeza kuhakikisha kwamba sera ya fedha inarekebishiwa kwa ajili ya wanawake, ikitambua kuwamara nydingi wanakosa kufaidikakutokana na mifumo ya kimila na rasmi. Kuhusu sekta ya kilimo, bajeti yenyemrengo wa kijinsia inaweza kusaidia kushughulikia ukosefu wa usawa miongoni mwa wakulima, na kati ya wakulima na wananchi wengine, kwa kutenga fedha ambazo zinashughulikia mahitaji ya wakulima wote.

Bajeti yenyemrengo wa kijinsia inahusu matokeo ya bajeti jumuishi kama ilivyo kwa michakato ya bajeti shirikishi. Kwa hakika, matokeo madhubuti ya bajeti yenyemrengo wa kijinsia yanategemea uwezo wa wanawake, wanaume, na vikundi tofauti vya jinsia kushiriki kikamilifu katika mchakato wa kupanga bajeti ya serikali. Pia, inahusu kuwapa uwezo sawa wanawake, wanaume, na wananchi wa jinsia tofauti kwa kuwafanya waamue namna fedha za serikali zinavyotumika. Kwa sababu kupanga bajeti ni mchakato wa kisiasa, bajeti yenyemrengo wa kijinsia inahitaji mabadiliko halisi ya kimfumo na kuvunja hali ambayo kawaida hupendelea wanaume na matajiri. Kiutendaji, bajeti yenyemrengo wa kijinsia inamaanisha kuwakila awamu ya mzunguko wa bajeti-kutoka makadirio ya mapato hadi ufuatiliaji wa matokeo-inajumuisha juhudizamkusud i zinazohakikisha uhusishaji wa jinsia. Aidha, katika kila kitendo kuna hatua ya kuchukua kwa serikali, asasi za kiraia, na jumuiya zisizo za kiserikali.

KUSUDIO, MBINU, NA MUHTASARI WA MAKALA HII

Mwisho wa msimu wa kiangazi wa mwaka 2020, Oxfam ilichapisha makala tatu za utafiti ambazo zilitazama bajeti yenye mrengo wa kijinsia na athari zinazowezekana kuwepo kwenye kilimo kidogo nchini Ethiopia,⁴ Ghana,⁵ na Tanzania.⁶ Utafiti huu ulteuliwa kama sehemu ya mpango wapamoja wa kupambana na umaskini wa Oxfam, ambao unalenga kuimarisha kiwango na ubora wa matumizi ya umma kwenye kilimo kusaidia ubora wa wakulima wadogo. Japokuwa mbinu na maswali mahususi ya utafiti yanatofautiana, makala zote tatu ziliangalia changamoto za utekelezaji wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia, utaratibu gani uliowekwa kuhakikisha inafanyika na jinsi inavyoathiri sekta ya kilimo, na ni kitu gan ikinachoweza kufanyika. Mbinu zilizotumiwa katika makala za Ghana na Tanzania zilijumuisha mapitio ya machapisho; warsha shirikishi juu ya nadharia ya mabadiliko, upangaji wa tafiti, na mafunzo; mahojiano muhimu ya taarifa za wakulima wadogo-wanawake, maofisa wa serikali, na wafanyakazi wa jumuiya zisizo za kiserikali; na majadiliano ya vikundi lengwa vyenye wakulima wadogo wengi wanawake. Utafiti wa Ethiopia uliegemea zaidi upitiaji wa bajeti ya serikali, sera, na nyaraka za upangaji na ripoti za utafiti zinazofaa.

Makala hii inapitia na kuunganisha makala hizo tatu za utafiti kwa lengo la kupata maudhui na mafunzo muhimu juu ya kile kinachofanyika kuhakikisha kuwa bajeti yenye mrengo wa kijinsia inafanya kazi vizuri na jinsi inavyoweza

kuwanufaisha wakulima wadogo hasawanawake. Japokuwa Ethiopia, Ghana, na Tanzania si nchi ambazo zinateneleza upangaji wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia kwa ufanisi, uchunguzi wa kina wa changamoto na mafanikio ya bajeti yenye mrengo wa kijinsia katika kila moja ya nchi hizi unatoa utambulizi unaosaidia uelewa. Baada ya usuli mfupi unaolezeza kwa muhtasari historia ya bajeti yenye mrengo wa kijinsia, makala hii inaelezea mafunzo tunayoyapata katika kategoria tano:

1. Kuanzisha utendaji wa serikali, mifumo, na miundo ya bajeti yenye mrengo wa kijinsia
2. Kupanga mchakato wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia i
3. Kuwashirikisha wananchi katika mchakato wa bajeti
4. Kuangalia matokeo ya bajeti yenye mrengo wa kijinsia
5. Kubainisha utekelezaji bora wa bajeti ya jinsia unaotetewa na taasisi zisizo za kiserikali

Makala hii inahitimisha kwa kupendekeza njia bora ambazo serikali na asasi zisizo za kiserikali zinaweza kutumia mafunzo yaliyopatikana katika makala hii kufikia bajeti yenye mrengo wa kijinsia katika mazingira yao.

USULI: HISTORIA FUPI YA BAJETI YENYE MRENGO WA KIJINSIA KATIKA NCHI YA ETHIOPIA, GHANA AND TANZANIA

ETHIOPIA

Bajeti yenyenye mrengowakijinsia ilianzishwa nchini Ethiopia mnamo mwaka 2008, ambapo Wizara ya Fedha, kwa kushirikiana na Shirika la Umoja wa Mataifa la Kuhudumia Watoto (UNICEF) na Baraza la Uingereza, walitoa miongozo juu ya kuingiza jinsia katika bajeti. Miaka miwili baadaye Kamati ya Kudumu ya Bajeti ya Bunge ilielezea ahadi yake ya kutengenez bajeti yenyenye mrengowakijinsia. Mnamo mwaka 2012 miongozo ya bajeti yenyenye mrengowakijinsia ilifanyiwa marekebisho kwa msaada kutoka Ushirikiano wa Pamoja juu ya Usawa wa Jinsia na Uwezeshaji wa Wanawake (JPGEWE), na miongozo hii bado inatumika katika mchakato wa bajeti ya kila mwaka, pamoja na mwongozo wa bajeti ya programu iliyoolewa na Wizara ya Fedha. Mnamo mwaka 2016, Agizo la Usimamizi wa Fedha la serikali lilirekebishwa ili kuamuru jinsia ihusishwe katika bajeti yote, ikionyesha kuendeleza utekelezaji wa bajeti yenyenye mrengowakijinsia kwa serikali ya Ethiopia.

GHANA

Utekelezaji wa bajeti yenyenye mrengowakijinsia nchini Ghana pia ulanza mwaka 2008, ambapo Wizara ya Fedha na Mipango ya Uchumi [MoFEP]⁷ na Wizara ya Wanawake na Watoto zilianzisha mchakato wa bajeti yenyenye mrengowakijinsia ndani ya Wizara za Chakula na Kilimo, Afya, na Elimu. Pia, kikundi cha uongozi chenye washiriki kutoka wizara mbalimbali kiliundwa, na baadhi ya wajumbe kutoka wizara hizi walipatiwa mafunzo kuhusu utekelezaji wa bajeti yenyenye mrengowakijinsia. Miongozo ya bajeti ya 2008–2016 kutoka Wizara ya Fedha ya Ghana iliagiza kwamba wizara zote zianze kukusanya taarifa zinazochanganua jinsia ili kuijandaa na utekelezaji wa bajeti yenyenye mrengowakijinsia. Miongozo hiyo ilijumuisha orodha ya hatua tano za bajeti yenyenye mrengowakijinsia; kuanzia uchambuzi wa hali za wanawake, wanaume, wavulana, na wasichana na kuishia na tathmini ya matokeo ya bajeti ili kubaini ikiwa ahadi za usawa wa

kijinsia zinatimizwa.⁸ Suala ya bajeti yenyenye mrengowakijinsia pia imejumuishwa katika Sera ya Jinsia ya Taifa ya Ghana (2015), pamoja na ahadi ya utekelezaji wa bajeti yenyenye mrengowakijinsia katika sekta zote.

TANZANIA

Tanzania ilikuwa moja ya nchi za mwanzo barani Afrika kuanzisha utekelezaji wa bajeti yenyenye mrengowakijinsia mnamo mwaka 1997, wakati asasi za kiraia na mashirika ya kuteteta haki za wanawake hususan Umoja wa Usuluhishi wa Wanawake (FemAct) na Mpango wa Mtando wa Jinsia Tanzania (TGNP) zilipoomba serikali kufanya hivyo. Kama Ghana, serikali ya Tanzania ilianza kwa kutekeleza bajeti yenyenye mrengowakijinsia katika wizara teule: Wizara ya Maji, Wizara ya Kilimo na Usalama wa Chakula, Wizara ya Afya, Wizara ya Elimu na Utamaduni, Wizara ya Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, na Maendeleo ya Watoto. Wizara ya Fedha na Mipango ilitumika kama kigezo cha msingi, na mpango huu ulisababisha ujumuishaji wa masuala ya kijinsia katika Mpango wa Muda wa Kati na Mfumo wa Matumizi wa 2000/01–2002/03. Aidha, timu ya bajeti ya jinsia ndani ya Wizara ya Fedha na Mipango iliundwa na Wizara ilianza kutoa miongozo ya bajeti ambayo ilikuwa inahusisha jinsia. Tokea mwaka 2010/11 serikali ya Tanzania iliunda Bajeti ya Mwananchi kwa kushirikiana na Asasi za Kiraia, ambayo hutumia masharti ya watu kusaidia wananchi kuelewa vyema bajeti hiyo.

Licha ya kuahidi utekelezaji wa awali na uwekezaji katika bajeti yenyenye mrengowakijinsia nchini Ethiopia, Ghana, na Tanzania, nchi zote tatu zina safari ndefu katika kuitisha na kutekeleza bajeti yenyenye mrengowakijinsia kikamilifu. Pia, ukosefu wa usawa wa kijinsia uliomo ndani ya kilimo bado ni suala muhimu katika nchi zote tatu. Sehemu ifuatayo inaelezea sababu za juhudzi za bajeti yenyenye mrengowakijinsia katika kila nchi kukabiliwa na changamoto na jinsi changamoto hizo zinavyoweza kushughulikiwa.

Mkulima Emma Ankrah, 60, kwenye shamba lake la mahindi
huko Ashaiman, Ghana. Shukrani kwa: Jane Hahn/Oxfam
Marekani

MATOKEO YA UTAFITI NA MAFUNZO YANAYOPATIKANA

KUANZISHA UTENDAJI WA SERIKALI, MIFUMO, NA MIUNDO YA BAJETI IN-AYOHUSISHA JINSIA

Utafiti nchini Ethiopia, Ghana, na Tanzania unaonesha kuwa kuna utekelezaji wa serikali, mifumo, na miundo, nje ya mchakato wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia wenyewe, ambao unahitaji kuiweka na kuwezesha bajeti yenye mrengo wa kijinsia. Mafunzo hapa chini yanaelezea kuhusu misingi inayohitajika serikalini ambayo inasaidia kuhakikisha kuwa bajeti yenye mrengo wa kijinsia inatekelezwa.

1. Ushahidi na data za kutosha unahitajika juu ya uzoefu tofauti, changamoto, na mahitaji ya jinsia mbalimbali.

Kwa ufupi, uchambuzi na utafiti wa jinsia ambao unajumuisha ukusanyaji wa data zinazochanganua jinsia ni muhimu sana katika kukuza sera na bajeti zinazohusisha jinsia. Uhaba wa data na taarifa zilizochanganuliwa kijinsia katika nchi zote tatu ulielezwa kama kikwazo kimojawapo cha bajeti yenye mrengo wa kijinsia. Aidha, ukosefu wa data ya kuaminika na mifumo ya kiwango cha ukusanyaji wa data ilionekana kama changamoto ya jumla inayokwamisha mipango madhubuti inayofungamana kati ya serikali kuu na serikali za mikoa. Nchini Ethiopia, ukosefu wa data ya kuaminika iliyogawanywa kijinsia ilibainishwa kama kikwazo cha kuelewa kiwango cha ukosefu wa usawa wa kijinsia katika nchi hiyo. Nchini Tanzania, data isiyoridhisha inazuia maofisa wa ngazi za mitaa kuelewa hali halisi za wakulima wadogo, hususan wakulima wanawake, hali ambayo inasababisha bajeti zisizohusisha mahitaji ya wakulima wote.

FASILI ZA ISTILABI MUHIMU

1. Tathmini ya mnufaika anayeelewa jinsia: uchambuzi wa jinsi programu za sasa zinavyokidhi mahitaji tofauti ya jinsia zote
2. Uchambuzi wa matumizi ya umma unaotambua jinsia: uchambuzi wa namna jinsia zote zinavyofaidika na aina tofauti za matumizi ya umma na mgawanyo wa rasilimali kati ya jinsia zote
3. Uchambuzi wa matukio yanayoathiri mapato yanayotambua jinsia: uchambuzi unaotambulisha namna jinsia zote zinavyoathiriwa na mifumo tofauti ya mapato (kwa mfano, kodi, ada ya mtumiaji)
4. Uchambuzi wa athari za bajeti inayochanganua jinsia kwa matumizi ya wakati: uchambuzi ambao unaangalia jinsi mgawanyo wa rasilimali za serikali zinavyoathiri muda wa jinsia zote unaotumika katika shughuli tofauti
5. Taarifa ya bajeti inayotambua jinsia: mapitio ya bajeti kwa kutumia kioo cha jinsia na muhtasari wa athari za bajeti kwa jinsia zote

Source: Katrin Schneider, *Manual for Training on Gender Responsive Budgeting* (Eschborn, Germany: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, 2006).

Kiuhalisia, serikali zinapaswa kutumia data mbalimbali na utekelezaji wa ukusanyaji wa taarifa unaosaidia kuangazia kiwango na athari za kukosekana kwa usawa wa kijinsia na kwa kuruhusu sera na bajeti ambazo zinaweza kushughulikia kukosekana kwa usawa huo. Utekelezaji huo ni pamoja na tathmini ya wanufaika wanaolewa jinsia, uchambuzi wa matumizi ya umma, uchambuzi wa mambo yanayoathiri mapato, na uchambuzi wa athari za bajeti kwa matumizi ya wakati, hususani kwa wanawake ambao walitumia wakati mwangi kwenye kazi ya huduma zisizolipa. Dhana hizi zinaweza kuletwa moja kwa moja katika mchakato wa bajeti ili kuwezesha uhusishaji wa jinsia, lakini pia zinapaswa kutumiwa mara kwa mara kama sehemu ya utengenezaji wa sera na programu za serikali..

2. Jinsia na sera zenye mwelekeo wa jinsia zinapaswa kutumika kama kielelezo cha bajeti yenye mrengo wa kijinsia , lakini utekelezaji wa kisheria pia ni muhimu.

Sera zinapokubali kuwa uzoefu na mahitaji yanatambuliwa na jinsia- ukiwemo utambulisho mwingine, -na kwamba hatua zozote za serikali zinahitaji kueleza uzoefu tofauti, hii inafungua milango ya kuandaa bajeti zinazohusisha jinsia na mahitaji haya tofauti. Kwa maneno mengine, bajeti yenye mrengo wa kijinsia ni jinsi sera na sheria za usawa wa kijinsia zinavyopatikana. Hata hivyo, sera zenye mwelekeo wa jinsia mara nyingi ni kielelezo muhimu cha bajeti yenye mrengo wa kijinsia na kama ilivyo kwa Ethiopia, Ghana, na Tanzania, nchi hizi hazihakikishi kuwa bajeti yenye mrengo wa kijinsia itatekelezwa. Agizo bayana la kisheria kwa ajili ya bajeti yenye mrengo wa kijinsia, kama ilivyo Rwanda⁹ na Timor-Leste,¹⁰ linaweza kusaidia kuweka utekelezaji katika njia ambayo sera na ahadi nyingine zimeshindwa kufanyika. Rwanda, nchi inayoonekana kufanikiwa katika kutekeleza bajeti yenye mrengo wa kijinsia, sheria ya jumla ya bajeti ilipitishwa mnamo 2013 ambayo inajumuisha vifungu mahususi vinavyohitaji taarifa za bajeti ya jinsia na uwasilishaji wa mipango ya kufikia malengo ya jinsia kama sehemu ya mchakato wa bajeti.¹¹

Ahadi, mipango, sera, na sheria ambazo zinajumuisha ahadi za nchi kwenye usawa wa kijinsia ni muhimu katika utekelezaji wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia kwa sababu zinaonyesha malengo ya usawa wa kijinsia ambayo bajeti inapaswa kuyahuisha. Ethiopia, Ghana, na Tanzania zinatamka wazi katika katiba zao ambazo zinasimamia haki za wanawake na vilevile sera za ngazi ya kitaifa zinazohusu usawa wa kijinsia na/au haki za wanawake. Aidha, kila nchi imesaini mikataba kadhaa ya kimataifa (kwa mfano, Mkataba wa Kutokomeza Aina zote za Ubaguzi Dhidi ya Wanawake na mikataba ya kikanda (kwa mfano, Itifaki ya Hati ya Afrika ya Haki za Binadamu na Watu juu ya Haki za Wanawake Barani Afrika) kuhusu usawa wa kijinsia. Kwa hivyo, kila moja ya nchi

hizi tatu ina mipango ya maendeleo na sera za kilimo ambazo kwa kiwango cha chini zinakubali jinsia na kwa kiwango cha juu zina mwelekeo kamili wa jinsia. Kwa mfano, nchini Ethiopia, Programu ya Maendeleo Endelevu na Kupunguza Umaskini inajumuisha hatua mahususi za sera kufikia usawa wa kijinsia. Wizara ya Chakula na Kilimo ya Ghana inatambua umuhimu wa uingizaji wa jinsia katika Mpango wake wa Taifa wa Uwekezaji wa Kilimo. Mkakati wa Kitaifa wa Kukuza Uchumi na Kupunguza Umaskini unataja umuhimu wa kuhusisha jinsia katika sera zote pamoja na bajeti.

3. Vyombo vyta serikali vyenye uwezo wa kutoa kipaumbele na kutetea masuala ya jinsia na utekelezaji wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia vinahitaji ufadhili na mamlaka.

Serikali inahitaji kupanga njia ambazo zinafanya jinsia kuwa kipaumbele na kuruhusu utekelezaji wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia. Ethiopia, Ghana, na Tanzania zina miundo ya serikali inayosaidia kuwezesha bajeti yenye mrengo wa kijinsia, lakini juhudhi za bajeti yenye mrengo wa kijinsia katika nchi hizi tatu hazijafanikiwa kwa kiasi fulani kwa sababu vyombo vyta serikali vinavyosimamia jinsia mara nyingi havipati ufadhili na vina uwezo mdogo kimamlaka. Ethiopia ina Wizara ya Wanawake, Watoto na Vijana; kwa hivyo, kila wizara ina Idara ya Masuala ya Wanawake, na kila mkoa una Ofisi ya Wanawake, Watoto na Masuala ya Vijana, Madawati ya Uratibu wa Wanawake ya Zoni na Woreda, na Idara za Masuala ya Wanawake. Nchini Ghana, Wizara ya Kilimo na Chakula ina Idara ya Wanawake katika Kilimo, na kuna maofisa wa dawati la jinsia katika ofisi za mikoa na wilaya. Tanzania ni nchi pekee kati ya nchi tatu ambayo ina chombo cha serikali mahususi kwa ajili ya bajeti yenye mrengo wa kijinsia - timu ya bajeti ya jinsia iliundwa ndani ya Wizara ya Fedha na Mipango na ina jukumu la kukagua bajeti zote za serikali. Ikiwa miundo hii mbalimbali inapewa bajeti za kutosha na uwezo wa kutumia mamlaka ndani ya serikali, uwepo wao unawenza kuwa muhimu katika kutanguliza jinsia na kutekeleza bajeti yenye mrengo wa kijinsia.

4. Uwezo wa jinsia na bajeti yenye mrengo wa kijinsia ndani ya serikali ni muhimu.

Ripoti zote tatu za utafiti zinabainisha ukosefu wa uelewa wa jinsia na ukosefu wa uwezo kwa bajeti yenye mrengo wa kijinsia kama kikwazo kikuu sio tu kwa utekelezaji wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia, bali pia kwa uchambuzi wa kijinsia na mwelekeo wa kijinsia. Ukosefu wa msingi wa uelewa wa neno "jinsia" bado ni jambo la kawaida na ni changamoto kuu. Mionganoni mwa viongozi wa kisiasa nchini Tanzania (wenyeviti wa vijiiji, madiwani, na wabunge), "jinsia" wanaitumia sawa na "jinsi," na huko Ghana, maofisa wa serikali walioneekana kulinganisha "jinsia" na "wanawake." Kwa hivyo, dhana ya bajeti inayohusisha jinsia mara nyingi haieleweki vizuri. Katika nchi mbili, Ghana na Tanzania, mara nyingi ilielezwa kama bajeti mahususi ya wanawake au bajeti ambayo ilipangwa kwa miradi mahususi ya wanawake. Badala yake, bajeti yenye mrengo wa kijinsia ni utendaji wa kutafuta bajeti yote

na kuipanga kwa njia ambayo inahusisha mahitaji na shida za jinsia zote. Hii inamaanisha kuwa bajeti yenyre mrengi itafaidisha jamii yote, sio wanawake tu. Hatimaye, makala zote tatu zilitaja ukosefu wa utaalamu juu ya jinsia na bajeti yenyre mrengi wa kijinsia na mahitaji ya kutoa mafunzo zaidi. Nchini Ethiopia, pamoja na "viwango vya chini vya uelewa juu ya masuala ya kijinsia na ustadi mdogo wa kitalamu katika kuangazia masuala ya jinsia na bajeti inayoshughulikia jinsia,"¹² ilibainika kuwa bajeti yenyre mrengi haikuwa sehemu ya mtaala wa Utaalamu wa Kilimo na Elimu ya Ufundji (ATVET). Nchini Ghana, viwango vya juu vya mauzo ya wafanyakazi wa serikali na mafunzo yasiyofanana yanahuksika kwa viwango vya chini vya utaalamu kwenye bajeti yenyre mrengi wa kijinsia. Kama itakavyojadiliwa hapo baadaye katika makala hii, NGO zinaweza kufanya jukumu muhimu la kujenga uwezo huu, Ingawa serikali zinahitaji kuwekeza katika kukuza na kudumisha uwezo juu ya jinsia na bajeti yenyre mrengi wa kijinsia.

5. Lazima kuwe na utekelezaji na utashi wa kisiasa kwa usawa wa kijinsia na bajeti yenyre mrengi katika ngazi zote za serikali.

Kutoa kipaumbele cha usawa wa kijinsia, na kufanya hivyo kupitia bajeti yenyre mrengi wa kijinsia ni kisiasa zaidi. Mabadiliko haya ya kimfumo yanahitaji utashi wa kisiasa ambao hutafsiri utekelezaji wa ahadi kwa vitendo. Kwa hiyo, hadi hapo utashi wa kisiasa utakapopatikana, ukusanyaji wa data za kutosha, sera, miundo, na kujenga uwezo wa kuweka taasisi na kuwezesha bajeti yenyre mrengi wa kijinsia hautatokea kwa njia yenyre manufaa, au kwa jumla. Hii ni dhahiri kuwa nchini Ethiopia, Ghana, na Tanzania, ambako kwa kiasi fulani utashi wa kisiasa umesababisha kuanzishwa kwa bajeti yenyre mrengi wa kijinsia, lakini ukosefu wa utashi kamili wa kisiasa umekwamisha utekelezaji wake kikamilifu. Ingawa Ethiopia imepiga hatua kubwa za kutoa kipaumbele cha jinsia katika sera na miundo ya serikali, hata hivyo, utekelezaji wa sera za kijinsia una mipaka. Nchini Ghana, Sera ya Taifa ya Jinsia ya 2015 inabainisha wazi utashi duni wa kisiasa kama sababu ya utekelezaji wa bajeti yenyre mrengi wa kijinsia polepole. Aidha, wafanyakazi wa jumuiya zisizo za kiserikali huko Ghana walikiri kwamba serikali inatoa huduma ya jinsia lakini jinsia hajazingatiwa katika sera yoyote. Nchini Tanzania, madawati ya jinsia yana uwezo mdogo na hayana nguvu ya kupinga au kuathiri mchakato wa bajeti. Aidha, kwa sababu bajeti yenyre mrengi wa kijinsia ilianzhishwa na kuongozwa kwanza na jumuiya zisizo za kiserikali na asasi za kiraia, ukosefu wa umiliki wa serikali wa mchakato huo ulionekana kama sababu ya bajeti yenyre mrengi wa kijinsia kutokuwa endelevu nchini Tanzania.

JINSI DHIDI YA JINSIA

Jinsi inaanuliwa na biología ya mtu, wakati jinsia ni ujenzi wa kijamii. Jinsia huamua sifa na majukumu yanayotarajiwu kwa watu. Kwa mfano, mwonekano wa watu, majukumu yao katika kaya, na ufikiaji wao katika nafasi za umma na rasilimali mara nyingi huamuliwa na jinsia yao.

Chanzo: Jeanette Kloosterman and Chloe Safier, *Transformative Leadership for Women's Rights: An Oxfam Guide* (Oxford, UK: Oxfam International, 2014).

6. Uhamashajji wa rasilimali endelevu kwa serikali ni sehemu muhimu ya bajeti yenyre mrengi wa kijinsia.

Makala zote tatu za utafiti ziligundua ukosefu wa mapato ya serikali kama kikwazo kwa bajeti yenyre mrengi wa kijinsia. Kwa hivyo, juhudhi thabiti za uhamashajji wa rasilimali na serikali katika ngazi zote za kitaifa na za kimitaa zinahitajika kuunda bajeti zinazozingatia jinsia, na juhudhi za utengenezaji wa rasilimali zinahitaji kuzingatia jinsia na sio hatarishi kwa vikundi visivyo usalama na viliviyotengwa. Katil ya nchi hizo tatu, Ethiopia ndio nchi pekee ambayo imetimiza ahadi yake kamili ya Mpango wa Maendeleo ya Kilimo Afrika kutumia angalau 10% ya bajeti yake kwa kilimo,¹³ ingawa watafiti wanaona kuwa kuna ukosefu wa rasilimali muhimu zilizotengwa kufikia ahadi za usawa wa kijinsia na haki za wanawake. Aidha, taarifa ya matumizi isiyoaminika na ucheleweshajji wa uhamashajji wa fedha kwenda mikoani huathiri uwezo wa serikali za mitaa kutekeleza shughuli zilizopangwa. Nchini Ghana, viwango duni vya mapato katika wilaya vinamaanisha kuwa maofisa wa wilaya wanapaswa kuweka kipaumbele miradi inayoweza kutekelezwa; kama matokeo, miradi ambayo inahusisha zaidi jinsia au ina uwezekano mkubwa wa kukidhi mahitaji ya wanawake mara nyingi hupuuzwa kwa kupendelea aina nyingine za miradi. Nchini Tanzania, rasilimali chache zinamaanisha kwamba halmashauri mara nyingi hukosa kutenga 10% ya mapato yao kwa wanawake, vijana, na watu wenye ulemavu, ingawa imeamriwa kisheria.¹⁴ Wakulima wadogo nchini Tanzania waliripoti kuwa mahitaji ya wakulima wakubwa, kawaida wanaume, mara nyingi hupewa kipaumbele juu ya mahitaji ya wakulima wadogo wanawake katika mchakato wa bajeti kwa sababu mavuno ya wanaume yanachangia mapato ya ndani ya taifa. Katika nchi mbili za Ghana na Tanzania, ukosefu wa rasilimali pia ulikwamisha maofisa wa serikali na wafanyakazi (kwa mfano, wafanyakazi wa ugani wa kilimo) kufanya utafiti na kukutana na wanajamii, ikiwemo mipango ya kila mwaka ya mchakato wa bajeti.

Birhan Teklehaimanot katika shamba lake wilayani Kiltte Awlaelo, Ethiopia.
Shukurani kwa: Petterik Wiggers/Panos kwa ajili ya Oxfam Marekani

KUPANGA MCHAKATO WA BAJETI YENYE MRENGO WA KIJINSIA

Katika nchi zote tatu mchakato wa bajeti kwa ujumla unafanana, na mizunguko ya upangaji wa bajeti imelingana. Kwanza, wizara ya fedha inatoa ukomo wa bajeti na miongozo ya bajeti, ambayo imekusudiwa kusaidia mashirika ya serikali katika ngazi mbalimbali kuandaa bajeti kulingana na vipaumbele vya taifa. Mchakato katika kila nchi pia umegatuliwa: serikali za mitaa huanda mifango na bajeti zao - ingawa lazima zilingane na vipaumbele vya taifa na mara nyingi hutegemea ufadhilli wa serikali kuu - na bajeti zinajumuishwa katika kiwango cha kitaifa. Mapitio ya mchakato wa bajeti katika kila nchi yalitoa mafunzo muhimu kuhusu namna mchakato wa bajeti na upangaji wake unavyoweza kusababisha matokeo zaidi ya bajeti kuhusisha jinsia.

1. Wizara ya Fedha lazima iongoze kwenye bajeti yenye mrengu wa kijinsia na iwjibike kwa hilo, pamoja na kuingiza maagizo ya bajeti yenye mrengu wa kijinsia katika miongozo ya bajeti ya kila mwaka.

Kama taasisi ya serikali inayohusika na mchakato mzima wa bajeti, wizara ya fedha ya nchi inahitaji kumiliki na kuongoza kwenye bajeti yenye mrengu wa kijinsia. Uongozi huu unapaswa kuanza na wajibu na maagizo yaliyowazi kuhusu bajeti yenye mrengu wa kijinsia katika miongozo ya bajeti ya kila mwaka, nyaraka za serikali zinazotumika kuandaa bajeti

zao, badala ya kutenganisha mwongozo kwenye bajeti yenye mrengu wa kijinsia. Nchini Tanzania, Wizara ya Fedha na Mifango ilitoa miongozo ya bajeti ya mwaka 2020/21 ikisema, "Maofisa Masuuli wanahimizwa kutenga rasilimali kwa ajili ya utekelezaji wa masuala mtambuka ikiwa ni pamoja na jinsia, mazingira, lishe, mabadiliko ya hali ya hewa na kupunguza VVU/UKIMWI, watu wenye ulemavu, wazee, ulinzi wa watoto, hatua za kupambana na rushwa, utawala bora na utawala wa sheria."¹⁵ Aidha, miongozo inapendekeza kwamba serikali za mitaa zichangie 10% ya mapato yao kwa wanawake, vijana, na watu wenye ulemavu (4% kwa wanawake, 4% kwa vijana, na 2% kwa watu wenye ulemavu).¹⁶ Hata hivyo, kiwango hiki cha fedha hakitoshi, na maagizo ya kutenga bajeti kwa wanawake hayana mwongozo wa kutosha kwa ajili ya bajeti yenye mrengu wa kijinsia.

Nchini Ethiopia, wito wa bajeti haujumuishi jinsia; badala yake, Wizara ya Fedha inatoa miongozo tofauti ya bajeti yenye mrengu wa kijinsia. Miongozo hii, hata hivyo, haipewi uangalifu wa kina wakati wa mchakato wa bajeti, haitoi mwongozo thabiti wa bajeti yenye mrengu wa kijinsia, na imeundwa kwa mifumo ya programu ya bajeti, ambayo hutumiwa tu na serikali kuu. Aidha, miongozo hajjawahi kutathminiwa, na hajjulikani kama vyombo mbalimbali vya serikali vimikuwa vikikubaliana na hatua zao. Nchini Ghana, Wizara ya Fedha inaingiza sehemu ya bajeti yenye mrengu wa kijinsia katika "Mwongozo wa Uendeshaji wa Bajeti," pamoja na ufanuzi wa bajeti yenye

mrengo wa kijinsia , maelezo kuhusu umuhimu, na hatua za kuchukua. Hata hivyo, miongozo ya bajeti ya kila mwaka haionyeshi bajeti yenyenye mrengo wa kijinsia.

2. Njia za uwajibikaji zinahitajika ili kuhakikisha kuwa jinsia inahusishwa katika hatua zote za mchakato wa bajeti.

Mchakato wa bajeti uliogatuliwa unamaanisha kwamba vyombo vingi vinawajibika kwa viwango tofauti katika upangaji wa bajeti, na bajeti yenyenye mrengo wa kijinsia inategemea uwezo na utayari wa kila chombo kuelekeza jinsia katika mchakato huo. Hivyo, ni muhimu kwamba mifumo ya uwajibikaji iwepo ili kuhakikisha kuwa bajeti yenyenye mrengo wa kijinsia inatekelezwa kwa uthabiti. Hii inaweza kujumuisha utumiaji unaohitajika wa taarifa za bajeti inayohusisha jinsia na vyombo vyote vya serikali vionyeshe jinsi bajeti zao zilizopangwa zinavyoshughulikia jinsia, utumiaji wa vyeti vya maafikiano vya bajeti yenyenye mrengo wa kijinsia kama vile Uganda,¹⁷ ili kuonyesha rasmi kwamba vyombovyote vya serikali vinatekeleza bajeti yenyenye mrengo wa kijinsia , na kutoa nafasi katika vikao vya bajeti kujadili athari za jinsia katika bajeti. Nchini Ghana, kulikuwa na ushahidi wa juhudhi za kuhakikisha kuwa bajeti zilizowasilishwa zinazingatia jinsia, na mifano ilitolewa kuonyesha kuwa bajeti zimekataliwa kwa sababu hazikuzingatia jinsia.Kwa jumla, hata hivyo, ilioneckana kuwa na mifaka ya uwajibikaji illopo ili kuhakikisha kuwa bajeti yenyenye mrengo wa kijinsia inatekelezwa kwa utaratibu na mfululizo kwamba mchakato huo ulikuwajumuishi na shirikishi kikamilifu. Nchini Ethiopia, ukosefu wa mshikamano kati ya serikali kuu na za mikoa ulichukuliwa kama changamoto kubwa ambayo inazuia sio tu uwezo wa kutekeleza bajeti yenyenye mrengo wa kijinsia, lakini pia mipango ya pamoja, ubadilishanaji wa habari, ufuatiliaji, na kutoa ripoti. Aidha, michakato ya kupitisha bajeti ya Ethiopia na usikilizwaji wa bajeti haujumuishi jinsia, na hakuna mchakato wowote unaofuatilia kama jinsia inazingatiwa katika kila hatua ya mchakato.

3. Bajeti ya ngazi ya serikali za mitaa inaruhusu mipango na bajeti kutoka chini kwenda juu, kusaidia bajeti ili kuzingatia vyema mahitaji ya jamii.

Katika kila moja ya nchi hizi tatu, ilibainika kuwa upangaji wa bajeti wa ngazi za jamii unawenza kutoa nafasi kubwa zaidi ya uzingatiaji wa jinsia kwa kuruhusu bajeti ya muktagha mahususi inayohusu mahitaji ya jamii na kutoa fursa kubwa kwa wanawake kushiriki katika mchakato wa bajeti. Nchini Ethiopia, ugatuza wa bajeti umedhamiriwa usaidie kuhakikisha unafikisha mashauriano na wananchi. Katika ngazi ya jamii, asasi za kiraia ziwalkilishe masilahi ya wanajamii wakati wa kupanga na kuandaa bajeti inayoendelezwa. Aidha, maofisa wa ngazi za mitaa wanaonekana kuwa wanajua zaidi mahitaji ya jamii zao, ambapo wanakusudiwa kuwaongoza wanaposaidia kuandaa bajeti. Nchini Ghana, wanajamii waliohojiwa walibainisha njia mbalimbali za kushiriki, kama vile mikutano katika kumbi za mji, mitaa, na ushirikishwaji wa watu waliochaguliwa na idara za kilimo za wilaya. Katika

wilaya moja nchini Ghana, timu kubwa ya maofisa wa wilaya iliwezesha maendeleo ya utekelezaji wa mipango kazi ya jamii ambayo inatao mpango kazi wa mwaka wa wilaya. Wanawake katika wilaya hii walidai kushirikishwa zaidi katika mchakato huu kuliko wale wa wilaya nyingine ambapo idara ya mipango ya wilaya inatathmini mahitaji ya wanajamii kupitia mikutano na wanajamii. Nchini Tanzania, wanawake na vijana wanakaa kwenye kamati za bajeti za ngazi za mitaa na wanatarajiwu kuwakilisha mahitaji ya wanawake na vijana wengine katika jamii zao; angalau 30% ya wajumbe wa baraza la kijiji huhitajika kuwa wanawake. Aidha, ushirikishwaji wa maofisa ugani wa kilimo unaonekana kama njia nzuri kwa maofisa hawa kuingiza mahitaji ya wakulima wanaofanya kazi nao katika mchakato wa kupanga bajeti. Pamoja na fursa hizi, lakini, kukosekana kwa uwezo sawa na kanuni za mfumo dume zinazoendelea katika ngazi za chini na zinaweza kuzuia ushiriki wenye tija wa wanawake (kama ilivyojadiliwa katika sehemu ifuatayo juu ya ushiriki wa wananchi).

4. Mchakato ulio wazi wa bajeti unahitajika, pamoja na muundo wa bajeti unaosomeka ambaao unaonyesha wazi jinsi matumizi yaliyopangwa yanavyohusisha jinsia.

Uwazi katika mchakato na mifumo ya bajeti ni muhimu kwa sababu unaruhusu ushiriki mkubwa wa wananchi na unaruhusu asasi zisizo za kiserikali, na mashirika ya haki za wanawake kuamua jinsi ya kupanga bajeti na mchakato wa bajeti kuhusisha jinsia. Namna bajeti inavyopangwa ndio inavyoweza kuathiri kwa kufafanua kwa urahisi, kitu cha kuzingatia katika bajeti, na namna inavyohusisha jinsia. Nchini Ethiopia, ukosefu wa uwazi katika mfumo wa usimamizi wa fedha za umma unaleta ugumu kujua jinsi fedha zinavyotumika na kwa hivyo ni vingumu kujua kama bajeti inakidhi mahitaji ya watu mbalimbali. Wakati serikali kuu ya Ethiopia inatumia mkabala wa mpango wa bajeti, ambaao unasisitiza mambo ya msingi katika bajeti, serikali za mikoa zinatumia bajeti ya kipengelee ambayo inachanganua gharama za mtu binafsi.¹⁸ Mkabala wa mpango wa bajeti unafaa vyema kufuatilia uhushishaji wa jinsia kwa kuifanya iweze kuchanganua ikiwa mipango inayopangiwa bajeti inazingatia jinsia; Bajeti hiyo hairuhusu wachambuzi wa bajeti kuona vitu gani vinalingana na miradi ipi kwa hivyo matumizi gani yanaenda kwenye miradi inayohusisha jinsia. Nchini Ghana, wafanyakazi wa asasi zisizo za kiserikali walionyesha kukatishwa tamaa kwa kutoweza kuangalia bajeti na kuelewa ni uwekezaji gani unafanywa na katika maeneo gani ya nchi. Walielezea kuwa bajeti hiyo ni vigumu kueleweka na kuripoti kuwa wakati mwininge hailingani na vilivyoainishwa katika nyaraka za mipango ya serikali. Tanzania imeunda Bajeti ya Wananchi - toleo la muhtasari wa bajeti, kawaada lina lugha inayoeleweka na vitu vinavyoonekana, vilivybuniwa kusaidia umma kwa jumla kuelewa bajeti hiyo imeandaliwaje - ambapo inaweza kuruhusu wananchi kushikilia serikali zao ziwajibike.

KUSHIRIKISHA WANANCHI KATIKA MCHAKATO WA BAJETI

Bajeti yenye mrengo wa kijinsia kwa kiasi kikubwa inahakikisha kuwa wananchi wote wanawake kutoa maoni katika mchakato wa bajeti kama ilivyo kwenye uandaji wa bajeti ambazo zinazingatia mahitaji ya watu wa jinsia tofauti. Kwa hakika, bajeti haiwezi kuzingatia jinsia kikamilifu ikiwa haizingatii sauti za wananchi wake wote. Aidha, utafiti wa Tanzania ulipata faida nyininge za ushiriki wa wananchi katika mchakato wa bajeti, pamoja na uwezeshejji wa wakulima wadogo wanawake na wanaume, kuongezeka kwa uhamasishaji wa wanajamii ikiwa ni pamoja na kuunda vikundi nya wakulima na maendeleo, na kuongeza uelewa na elimu kuhusu mchakato wa bajeti, haki za raia, sera zinazohusika na kilimo, masuala ya jinsia, na masuala mengine ya maendeleo. Nchini Ghana, pamoja na ushiriki wa ngazi za chini na za kitaifa, Wizara ya Fedha inatoa tangazo katika magazeti ya ndani na kwenye radio na televisheni kuwaalika watu na jumuiya kuwasilisha maoni yao kwenye bajeti. Nchini Ethiopia, Baraza la Wawakilishi hutuma mwaliko kwa wananchi kutoa maoni yao kwenye bajeti kabla ya kupitishwa.

VIKWAZO NA CHANGAMOTO ZA USHIRIKI WA WANANCHI KATIKA MCHAKATO WA BAJETI

In Katika nchi zote tatu, hata wakati mifumo shirikishi ilipoanzishwa, wanawake walikabiliwa na vikwazo nya ushiriki kamili katika michakato ya upangaji na bajeti. Kwanza, wanajamii wengi walikuwa hawajui kabisa mchakato wa bajeti kwa ujumla. Nchini Tanzania, watu waliohojiwa walionyesha ukosefu mkubwa wa uelewa wa mchakato wa bajeti kuu, wakati waliohojiwa wengine waliweza kuzungumzia kuhusu mipango na bajeti za vijiji. Pili, kanuni za jinsia na tamaduni zina jukumu kubwa katika kuzuia wanawake kushiriki katika fursa za bajeti ambazo zinapatikana. Nchini Ethiopia, wanawake na vijana mara nyangi hawaalikwi kwenye mikutano ya upangaji wa bajeti. Nchini Ghana na Tanzania, mila na desturi za jinsia zinawavunja moyo wanawake kuzungumza wanapohudhuria katika mikutano. Kanuni za jinsia pia zinaweza kusababisha ukosefu wa kujiamini na uwezo wa kushiriki kwa wakulima wanawake. Tatu, ukosefu wa mawasiliano juu ya mipango na mikutano inayohusu kupanga na kuandaa bajeti au njia nydinge za kutoa maoni ya bajeti huwazuia wanawake kushiriki katika mchakato wa bajeti. Nchini Ethiopia, wanawake na vijana mara nyangi hukosa taarifa kuhusu michakato hiyo kwa sababu ya kiwango kikubwa hawajui kusoma na kuandika, upeo mdogo wa nafasi za umma, na matarajio ya kwamba taarifa zao zitawasilishwa na jamaa zao wa kiume, ingawa hili halifanyiki kila wakati. Vikwazo hivi vinazungumzia kanuni zote za jinsia na mifumo ya mawasiliano isiyofaa.

Vikwazo vingine mahususi kwa Ghana ni ukosefu wa uaminifu katika mchakato wa kukusanya maoni, mara nyangi kwa sababu wakulima wanawake wanakosa nafasi ya kutoa maoni na dukuduku lao, na upatikanaji mdogo wa nafasi ya wanawake kuhudhuria mikutano kwa sababu ya ulezi na kazi za nyumbani pamoja na majukumu ya sokoni. Nchini Tanzania, wakulima wadogo lazima washindane na wakulima wakubwa, ambaa mahitaji yao yanaambatana zaidi na vipaumbele nya serikali na ambaa hupata umakini zaidi katika michakato ya upangaji wa bajeti..

Mapendekezo ya kushughulikia vikwazo nya ushiriki wa wanawake katika mchakato wa bajeti

Kwa kuzingatia changamoto hizi, hatua kadhaa zinapendekezwa kusaidia ushiriki wa wanawake:

1. Kueneza elimu juu ya mchakato wa upangaji wa bajeti, pamoja na fursa za kushiriki katika mchakato huo, na kuwasilisha taarifa kwa njia inayoweza kufikiwa na kila mtu.
2. Kushughulikia kanuni za kijinsia; Kwa kipindi kifupi, uzingatiaji wa kanuni za jinsia ambazo zinakataza wanawake kushiriki katika kufanya maamuzi na kusimamia majukumu, kazi na huduma za nyumbani; kwa muda mrefu, kufanya juhudhi za kushughulikia kanuni hizi.
3. Kupanga njia mbadala za kukusanya maoni ya wanawake na kuwapa nafasi za ziada ambapo wanawake wanawake kuwasiliana moja kwa moja na maofisa wa serikali, kama vile mwingiliano wa mtu mmoja-mmoja au nafasi za kukusanya-maoni ya wanawake tu.
4. Kuunda na kuimarisha vikundi nya wanawake ili waweze kuwasilisha mahitaji ya wanawake katika nafasi wanazoshiriki.
5. Kuunda mfumo mzuri wa ufuatiliaji na tathmini ambaa unaangalia sauti za nani aliyejumuishwa katika michakato ya kupanga na kuandaa bajeti.
6. Kuwezesha ushiriki imara zaidi wa wananchi katika ngazi zote za mchakato wa bajeti, pamoja na ngazi kuu, na ufikiaji bora kwa maofisa wa serikali kuu na wananchi.

KUFIKIRIA MATOKEO YA BAJETI INAYOHUSISHA JINSIA

Makala tatu za utafiti ziliangalia matumizi ya serikali na athari zake kwa wakulima wadogo kwa njia tofauti, lakini zote tatu zilifanya kazi kwa dhana kwamba aina maalum za matumizi zinawanufaisha wakulima wadogo wakiwemo, wakulima wadogo wanawake. Nchini Ghana na Tanzania, wakulima wadogo wanawake waliulizwa juu ya mahitaji na changamoto

wanazokabiliana nazo, wakati wadau wengine (kwa mfano, wafanyakazi wa assasi zisizo za kiserikali na maofisa wa serikali) waliulizwa ni aina gani ya matumizi ambayo wanaamini yana faida zaidi kwa wakulima wadogo wanawake. Nchini Ethiopia, uchambuzi wa moja kwa moja wa bajeti yenyewe ulifanywa kuchambua matumizi ya serikali katika kilimo. Kwa sababu ya tofauti kati ya miradi ya utafiti, baadhi ya matokeo ya utafiti yanayowasilishwa hapa chini ni mahususi kwa nchi; hata hivyo, mafunzo yanayopatikana kutokana na matokeo haya yatafaa katika muktadha mbalimbali.

1. Matumizi ya bajeti kuu kwa ujumla yana uwezekano wa kufaidisha moja kwa moja wakulima wadogo, lakini kuna aina ya matumizi ya bajeti ya kawaida ambayo yanaweza kusaidia wakulima wadogo wanawake.

Makala ya utafiti ya Ethiopia ililinganisha bajeti kuu na bajeti ya kawaida, ilijadili athari za aina hizi mbili za matumizi kwa wakulima wanawake, na kuhitimisha kuwa matumizi ya bajeti kuu yana faida zaidi kwa wakulima wadogo kuliko matumizi ya bajeti ya kawaida. Bajeti ya kawaida hutumiwa kufadhili gharama za kawaida, kama mishahara ya wafanyakazi wa serikali, na jamii mara nyingi haifaidiki moja kwa moja kwa fedha hizi. Bajeti kuu moja kwa moja inafadhili miradi na huduma zaa jamii; kwa hivyo fedha zaidi zinapaswa kwenda kwenye bajeti kuu ili wakulima wengi wafaidike moja kwa moja na matumizi ya serikali. Aina hii ya matumizi, hata hivyo, inahitaji kwenda sambamba na ukuzaji wa uelewa na kujenga uwezo juu ya uhusishaji wa jinsia. Watafiti walibaini kuwa bajeti ya kawaida ya Ethiopia haikizingatia jinsia kwa sababu haikupangwa kwa kuzingatia uchambuzi wa hali ya jinsia au kuungwa mkono na data iliyogawanywa kijinsia. Aina nyingine za matumizi ndani ya bajeti ya kawaida, hata hivyo, zina faida zaidi kwa wakulima wadogo, pamoja na matumizi ya programu ya uzalishaji wa mazao, ambayo ni pamoja na ugani wa kilimo, utafiti wa kilimo, na maendeleo ya vyama vya ushirika. Aidha, mafunzo kwa wafanyakazi wa serikali juu ya jinsia na bajeti yenye mrengo wa kijinsia yatakuwa na gharama ya kawaida ambayo ingesababisha uhusishaji zaidi wa jinsia kwa programu na bajeti zote.

2. Matumizi "yanayosaidia maskini" hayamaanishi matumizi ya kuhusisha jinsia, isipokuwa kutumia matumizi haya kuweza kufikia malengo ya usawa wa kijinsia

Nchini Ethiopia, watafiti walifikia mahitimisho kuhusu aina ya matumizi ya kilimo ambayo yanahuisha jinsia kwa kufanya mapitio ya nyaraka za mipango ya serikali. Walibaini kuwa, katika kiwango cha juu, matumizi ya serikali ya Ethiopia kwa jumla na katika sekta ya kilimo kwa kiasi kidogo "yanasaidia maskini": yanazingatia maeneo kama vile elimu, afya, na maji

na yana uwezekano mdogo wa kuwanufaisha wanawake.¹⁹ Hata hivyo, ukweli ni kwamba, usawa wa kijinsia haujaingizwa katika mkakati wa fedha au mkakati wa bajeti kunatia shaka ikiwa bajeti zilizopo zinawanufaisha wakulima wanawake: "Sera zinapaswa kuelezea jinsi rasilimali zinavyotengwa na kutathminiwa ikiwa sera imechangia kubadilisha usawa wa kijinsia uliopo kati ya wanaume na wanawake." Aidha, matumizi mengi ya kilimpamoja na pembejeo za kilimo, umwagiliaji, na utafiti wa kilimo-hayaonekani kuzingatia mahitaji, masilahi, na vipaumbele vya wakulima wadogo wanawake na wanaume. Makala ya utafiti ya Ethiopia pia ilianganilia miradi mitano ya kilimo ambayo ilikuwa na bajeti kubwa na ilifikia idadi kubwa ya wananchi majimboni. Kila miradi ulijumuisha miongozo yake ya uhusishaji wa jinsia, na walengwa waligawanywa kwa jinsia, lakini hii haitoshi; badala yake, miradi inapaswa kuanza kwa kutathmini pengo la usawa wa kijinsia kwa kutumia data iliyochanganuliwa kijinsia na kisha kubaini sababu kuu za upungufu huu, pamoja na jinsi kanuni za kijamii, kitamaduni, na kidini zinavyoathiri wanawake na wanaume mbalimbali. Tathmini hii inapaswa kusababisha shughuli maalum ambazo zinazingatia malengo ya usawa wa kijinsia, na bajeti za kutosha kwa awamu za utekelezaji, ufuatiliaji, na tathmini ya shughuli hizi.

3. Kutoa kipaumbele pembejeo za kilimo na mali za uzalishaji ndani ya bajeti ya kilimo inafanya uhusishaji zaidi wa mahitaji ya wakulima wanawake

Katika nchi mbili za Ghana na Tanzania, mahitaji ya bajeti ambayo yanatoa kipaumbele kwa pembejeo za kilimo na mali za uzalishaji yalidhihirika kwenye mahojiano na majadiliano ya vikundi yaliyofanywa na wakulima wadogo wanawake. Pembejeo na mali hizi ni pamoja na mbolea, mashine na teknolojia,²⁰ kemikali za kilimo, ardhi, wafanyakazi, na mbegu bora. Mahitaji mengine yaliyotajwa na wakulima wadogo wanawake katika nchi moja au zote mbili yalikuwa utoaji wa habari zaidi na zilizo bora, upatikanaji wa soko, usafirishaji, mafunzo, na vifaa vya kuhifadhi. Habari zilizo bora ni pamoja na mawasiliano kuhusu hali ya hewa na bei ya mazao sokoni, na vile vile utumiaji wa mawakala wa ugani kushirikishana habari hizi na wakulima wadogo, ambao wana ufikiaji mdogo wa vyombo vya habari na teknolojia nyingine za mawasiliano. Aidha, ukosefu wa msaada wa kifedha ulisitisizwa katika nchi zote mbili: nchini Ghana, wengi wa waliohojiwa walitaja umasikini na gharama kubwa za baadhi ya bidhaa na huduma, wakati nchini Tanzania, ilipendekezwa kwamba wakulima wadogo wadogo wanawake wapewe zaidi misaada, badala ya mikopo, kwa sababu ya hali zao dhaifu za kifedha.

4. Bajeti zinahitaji kuzingatia upatikanaji wa bidhaa na huduma za kilimo

Kwa kuzingatia wakulima wanaume pia kungeweza kuinua mahitaji ya pembejeo za kilimo na mali za uzalishaji, lakini ukweli ni kwamba wakulima wanaume kawaida hupanda mazao tofauti; wana mashamba makubwa; wanapata habari zaidi, rasilimali, wafanyakazi, na usafirishaji; na wanashikilia majukumu mbalimbali katika kaya zao na jamii kuliko wanawake, maana yake ni kwamba

VITENDO VYA BAJETI YENYE MRENGO WA KIJINSIA KATIKA HATUA MBALIMBALI ZA MZUNGUKO WA BAJETI

DUARA LA KWANZA NDANI

Mzunguko wa bajeti

DUARA LA PILI KATI

Mzunguko wa Kitendo cha Serikali

DUARA LA TATU NJE

Mzunguko wa Kitendo cha Asasi za Kiria

Uchambuzi wa Athari za Jinsia

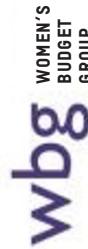

Katika mzunguko wote Serikali insipaswa:

- Kuhakikisha watu wote wanaowijibika kwa bajeti na wanawenza kutekeleza bajeti yenyeye mrengi wa kijinsia Kukusanya na kuchapisha takwimu zinazochangana jinsia
- Kukusanya na kuchapisha data kuhusu kazi zisizolipwa
- Kujenga taratibu za kitasisi na kuhakikisha rasimai zinapatikana kusaidia asasi za kiraia kushiriki katika midahalo na serikali

Katika mzunguko wote Asasi za Kiria

- Kuifanua mahitaji ya bajeti yenyeye mrengi wa kijinsia kupita utafiti
- Kuishawishi Serikali kutekeleza bajeti yenyeye mrengi wa kijinsia
- Kuwajengea uwezo wanawake na jumuiya ndogo za kiraia kushiriki kwenye bajeti, kutekeleza uchambuzi wa jinsia na kujihikilia serikali iwayibile
- Kuwajengea uwezo wabunge kuhusu bajeti yenyeye mrengi wa kijinsia
- Kuwajenga washirika katika kuunga mkono
- Bajeti kutungwa na idara

bajeti zinazohusisha jinsia zinahitaji kuzingatia zaidi upatikanaji wa pembejeo na mali za uzalishaji. Bajeti ya kilimo inayohusisha jinsia lazima ijumuisha ufadhili ili kuhakikisha kuwa pembejeo na mali zinapatikana kwa wakulima wanawake na zinalenga mahitaji yao kama vile ya wanaume. Kutoa msaada wa mbolea, hakutosh; ilipendekezwa kwamba mbolea ifungwe kwa viwango vidogo ili iweze kununuliwa zaidi na kutosheleza mahitaji ya wakulima wadogo wanawake. Maofisa ugani wanawake wengi wanaweza, wana ufikiaji bora wa huduma za ugani na wakulima wadogo wanawake. Hatimaye, pembejeo za kilimo zinazofadhiliwa zinaweza kupatikana kwa wakulima wadogo, lakini ukosefu wa mawasiliano juu ya upatikanaji huu mara nyingi unaonesha kuwa wakulima wanawake wanakosa kupata huduma hiyo. Kwa hivyo, kwa mujibu wa mifano hii, bajeti inayohusisha jinsia itajumuisha fedha za kukuza ufungaji wa mbolea kwa viwango tofauti; kuajiri, kufundisha, na kukidhi mahitaji ya maofisa ugani wanawake; na kuwasiliana kwa njia mbalimbali kuhusu msaada gani wa serikali unaopatikana kwa wakulima wadogo, hususan katika maeneo ya mbali.

5. Matumizi yasiyo ya kilimo pia yanaweza kuzingatia mahitaji ya wakulima wadogo wanawake

Nchini Ghana, wakulima wanawake pia walibainisha mahitaji na changamoto nije ya kilimo, na kupendekeza kwamba serikali na mashirika yasiyo ya kiserikali yanapaswa kuangalia zaidi kilimo na kuzingatia sekta zote wakati wa kuamua jinsi bajeti ya serikali inavyoweza kuhusisha zaidi mahitaji ya wakulima wadogo wanawake. Kwa maneno mengine, wakulima wanawake wana majukumu na mahitaji nije ya kilimo, na sekta zote zinapaswa kuangaliwa wakati wa kupanga bajeti ambayo inazingatia mahitaji yao. Hususani, waliohojiwa walitaja mahitaji yanayohusiana na afya, kama vile upatikanaji wa vituo vya afya, na mahitaji yanayohusiana na watoto, kama shule na vituo vya kutwa vya utunzaji wa watoto na ada nafuu ya shule, pamoja na mambo mengine. Aidha, mahitaji ya upatikanaji wa maji ya kunywa nchini Ghana yalitajwa mara nyingi.

KUBAINISHA UTEKELEZAJI BORA WA BAJETI YENYE MRENGGO WA KIJINSIA UNAOTETEWA NA ASASI ZISIZO ZA KISERIKALI

Ingawa bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia ni jukumu la msingi la serikali, asasi zisizo za kiserikali, asasi za kiraia na hata mashirika ya haki za wanawake zinapaswa kuchukua jukumu la kusaidia serikali katika utekelezaji wa bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia na kuiwajibisha serikali. Ripoti za Ghana na Tanzania ziliangalia jinsi gani asasi zisizo za kiserikali zinavyoweza kuwa na faida zaidi bila kuruhusu serikali kuondoa jukumu lake la kutekeleza bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia, na mafunzo haya pia yanafaa kwa asasi za kiraia na mashirika ya haki za wanawake kwa upana zaidi.

1. Ushiriki wa moja kwa moja na ushirika wa maofisa wa serikali unaweza kuimarisha juhudzi za bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia, lakini nafasi ya uhuru kwa jamii ni ya lazima..

Katika muktadha unaoruhusu, ushiriki wa moja kwa moja na ushirika wa maofisa wa serikali kwenye bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia ulionekana kusaidia, kwa kiasi kikubwa kwa sababu asasi zisizo za kiserikali zinaweza kuziba pengo na kutimiza kazi ya serikali kwenye bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia. Mbali na kutoa maoni katika vikao vya bajeti vya serikali, asasi zisizo za kiserikali zinaweza kufanya mikutano baina ya nchi na maofisa wa serikali, kuandaa hafla au mjadala wa mazungumzo na maofisa wa serikali waliopo, au kushiriki katika njia nyingine za mawasiliano na ushirikiano juu ya hatua zinazohitajika katika kutekeleza bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia kikamilifu (kwa mfano, kujenga uwezo, ushiriki ulioboreshw) na jinsi sera na bajeti zinavyoweza kuboreshwa ili kukidhi mahitaji ya wananchi. Nchini Tanzania, mashirika yasiyo ya kiserikali yameshirikiana na serikali kutekeleza miradi ya pamoja inayolenga wakulima wadogo wanawake, na hii imeonekana kama njia moja kwa asasi zisizo za kiserikali kuunga mkono na kuongeza juhudzi za serikali kuhusu jinsia. Aidha, asasi zisizo za kiserikali zinaweza kuwa na uwezo wa kuungana na watetezi wengine wa bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia kama vile wizara zinazohusika na usawa wa kijinsia - kutekeleza bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia kwa utaratibu. Ushirikiano wa Serikali na mashirika ya haki za wanawake ni muhimu sana kwa kuwa mara nyingi huwakilisha wanawake moja kwa moja katika jamii, na juhudzi zao zimethibitishwa katika kufikia usawa wa kijinsia.²¹ Mafanikio ya awali ya juhudzi za bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia nchini Tanzania kwa kiasi kikubwa yalitokana na uongozi wa mashirika ya haki za wanawake kwa juhudzi hizo, pamoja na serikali ya Tanzania.²² Ushirikiano unahitaji kwamba asasi zisizo za kiserikali ziweze kujitahidi kuifika serikali na kwamba serikali iwe tayari kujifunza na kupokea msaada kutoka kwa asasi zisizo za kiserikali, hata wakati zinapokosoa utendajiwa serikali.

2. Asasi zisizo za kiserikali zina jukumu muhimu la kujenga uwezo na kuelimisha jinsia kuhusu GRB

Asasi zisizo za kiserikali zinaweza kutoa msaada wa kujenga uwezo kwenye bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia yenyewe au kwenye stadi nyingine zinazohusiana nayo. Kwa maofisa wa serikali, msaada huu unaweza kujumuisha mafunzo ya jinsi ya kuwasiliana vizuri na kukusanya maoni kutoka kwa wanajamii, na pia ujenzi wa uwezo mahususi wa kitaalamu kwenye bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia na bajeti shirikishi. Nchini Tanzania, mashirika yasiyo ya kiserikali yamefanya vikao na mafunzo ya kukuza jinsia na bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia. NGO pia zinaweza kutoa mafunzo kwa wakulima wadogo wanawake juu ya mada kama vile kuongea mbele ya umma na jinsi ya kuwasilisha matatizo kwa washiriki wa mkutano na maofisa wa serikali. Jitihada kubwa za kuelimisha umma na watunga sera juu ya mchakato wa bajeti zimeonekana kama njia muhimu sana ya kuongeza uelewa juu ya bajeti yenyne mrenggo wa kijinsia, kupata mafunzo, na kuhamasisha kumetoa msaada mkubwa. Matumizi ya vifaa vya uvumbuzi vya

Wanakijiji na mama shujaa wa chakula wakioneshwa washiriki uhalisi wa kuketa na kumenya katika maandalizi ya sikuu ya jamii iliyoandalisha na Oxfam Tanzania.

Shukurani kwa: Coco McCabe/Oxfam Marekani

mawasiliano na ujumbe ili kusambaza habari kuhusu bajeti yenye mrengo wa kijinsia kwa wananchi wote, wakiwemo wakulima wanawake wasiojua kusoma na kuandika, ni muhimu. Nchini Ghana, Chama cha Biashara na Maisha cha Ghana kimefanya mafunzo kuhusu bajeti yenye mrengo wa kijinsia kwa wanahabari ili kusaidia kuwajengea uwezo wa kuripoti ipasavyo juu ya bajeti yenye mrengo wa kijinsia.

3. Kutoa nafasi kwa wakulima kuwasilisha shida zao ni njia muhimu kwa NGO kuchangia mchakato wa bajeti yenye mrengo wa kijinsia.

Asasi zisizo za kiserikali zinaweza kutoa nafasi ambapo wadau mbalimbali- wakiwemo wakulima wadogo wanawake, maofisa wa serikali, na wadau wengine katika mfuatano wa thamani ya kilimo-wanaweza kuzungumza na kusikia kutoka kwa kila mmoja. Mara nyangi, Asasi zisizo za kiserikali zinaweza kutumika kama waandaaji wasio upande wowote na kusaidia kuwezesha ushirikishwaji ili kuhakikisha kuwa habari muhimu zinawafikia wanawake hao na wanaweza kuzungumza. Hii ni muhimu sana kwa kuwa serikali wakati mwagine haina rasilimali za kuandaa mikutano ya kutosha kwa jamii. Asasi zisizo za kiserikali nchini Ghana kama vile Chama cha Biashara na Maisha cha Ghana hutumia vikao mbalimbali kuweka pamoja wadau hawa, na ilibainika kuwa serikali mara nyangi hategemea mikutano hii iliyoitishwa na NGO ili kuungana na kusikia maoni kutoka kwa wanajamii. Aidha, Asasi zisizo za kiserikali zinaweza kutafuta njia nydingine nje ya mikutano ili kusaidia wakulima wanawake kuwasilisha shida zao, ikiwemo kupitia vyombo vya habari.

4. Utafiti, uchambuzi, ufuatiliaji, na usimamizi ni njia ambazo Asasi zisizo za kiserikali zinaweza kuarifu, kutathmini, na kufuatilia bajeti na ahadi

Utafiti unaweza kujumuisha tathmini ya mahitaji ya jinsia na aina nydingine ya uthibitisho unaotolewa ambaeo unaweza kusaidia uandaji wa bajeti katika njia ambayo inaweza kumnufaisha kila mtu. Nchini Ghana, Chama cha Biashara na Maisha cha Ghana inakusanya data zilizogawanywa kijinsia kutathmini athari za sera ya serikali kwa wanawake, wanaume, vijana, na watu wenyewe ulemavu, wakati asasi zisizo za kiserikali nchini Ghana, hutumia kadi za tathmini ili kuwasaidia wanajamii kupima huduma ambazo wamepata kutoka serikalini.

Aidha, uchambuzi wa bajeti ni njia muhimu ya kubainisha wanaonufaika na mgao wa bajeti iliyoitengwa.Utafiti na uchambuzi huu unaweza kusababisha maswali mahususi juu ya mchakato wa bajeti na matokeo ya bajeti na asasi zisizo za kiserekali kama sehemu ya utetezi wao wa bajeti yenye mrengo jinsia bajeti ya jinsia.asasi zisizo za kiserikali pia zina jukumu kubwa katika kuiwajibisha serikali kwa kufuatilia matumizi ili kuona kama imetimiza ahadi zake za bajeti inayohusisha jinsia na kutathmini athari za matumizi hayo kwa watu mbalimbali..

HITIMISHO

Utafiti wa bajeti yenyе mrengо jinsia uliofanywa nchini Ethiopia, Ghana, na Tanzania unatoa mafunzo muhimu kuhusu namna ya kuimarisha utekelezaji wa bajeti yenyе mrengо jinsia na jinsi inavyoweza kunufaisha maisha ya wakulima wadogo wanawake. Mafunzo haya yanatoa mwongozo unaosaidia serikali ambazo zinataka kufanya utekelezaji wa bajeti yenyе mrengо jinsia na zinaweza kutumiwa kama kazi mahususi ambazo asasi zisizo za kiserikalina mashirika ya haki za wanawake zinaweza kuwemo katika utetezi wa sera zao. Kwa kuongeza, makala hii inahitimisha na kutoa mapendekezo kuhusu namna asasi zisizo za kiserikali zinavyoweza kusaidia utekelezaji wa bajeti yenyе mrengо jinsia kwa serikali na kuziwajibisha.

Bajeti yenyе mrengо jinsia ni utekelezaji unaofaa ambao unayapa kipaumbele matumizi na kwa kiasi kikubwa athari za jamii yote, lakini inahitaji nia na juhudу kubwa katika kila hatua ya mchakato wa bajeti, kuanzia mapato na hadi tathmini ya athari za bajeti. Aidha, inakwenda nje ya upangaji wa bajeti yenyewe: serikali zinahitaji kuweka utekelezaji, mifumo, na miundo mahali ambapo zinaweka taasisi, kuwezesha, na kutumika kama misingi thabiti ya bajeti yenyе mrengо jinsia . Serikali zinapaswa kuwekeza katika kuimarisha au kutekeleza, mifumo na miundo anuwai, na asasi zisizo za kiserikali zinapaswa kusaidia serikali zao kufanya hivyo. Kwa kuzingatia jinsi bajeti inavyoandaliwa, pia ni muhimu kuangalia jinsi wanawake wanavyoweza kushiriki katika mchakato huo. Serikali lazima ziandae mchakato wa bajeti ulio wazi ambao ni shirkishi kweli na unaoangazia jinsia zote; asasi zisizo za kiserikali zinapaswa kuteta hili wakati zinapotoa msaada pale zinapoweza. Mwisho, mchakato wa bajeti inayohusisha jinsia ni muhimu kwa sababu bajeti zinapaswa kupangwa kwa kukabiliana na kile ambacho wanawake, wanaume, na watuwa jinsi mbalimbali wanaeleza kuwani mahitaji na changamoto zao. Katika hali hii, bajeti inayozingatia mahitaji ya wakulima wadogo wanawake - kama inavyowasilishwa moja kwa moja na wakulima wanawake wenyewe - inatoa kipaumbele cha pembejeo za kilimo na mali za uzalishaji na inaingiza fedha za kutosha ili kuhakikisha kuwa bidhaa na huduma hizi zinapatikana kwa wakulima wanawake ndani ya bajeti ya kilimo, pia inashughulikia mahitaji ya afya –ambayo yanahusiana na watoto wa wakulima wanawake nje ya bajeti ya kilimo.

BIBLIOGRAFIA

African Union Development Agency—NEPAD. "Ethiopia." Accessed February 19, 2021. <https://www.nepad.org/caadp/countries/ethiopia>.

Akalbila, Ibrahim, Emmanuel Ayifah, Lisa Hilt, Hafiz Muntaka, and Rebecca Rewald. *Gender-Responsive Budgeting in Ghana: An Analysis of GRB Implementation and Its Existing and Potential Impacts on Women Small-Scale Farmers*. Oxfam Research Backgrounder. Boston: Oxfam America, 2020. <https://www.oxfamamerica.org/explore/research-publications/gender-responsive-budgeting-ghana-analysis>.

Christie, Tamoya, and Dhanaraj Thakur. "Caribbean and Pacific Islands: A Survey of Gender Budgeting Efforts." IMF Working Paper. Washington, DC: International Monetary Fund, 2016. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Caribbean-and-Pacific-Islands-A-Survey-of-Gender-Budgeting-Efforts-44147>.

DAB Development Research and Training. *Research on Gender Responsive Budgeting in Agriculture*. Addis Ababa, Ethiopia: DAB Development Research and Training, 2020. <https://oxfam.box.com/s/3qh6c2z6ru056ovgj137sv71te3t2onc>.

Izdeş Terkoğlu, Özge, İpek İlkkaracan, Emel Memiş, and Yelda Yücel. *The UN Women Gender and Economics Training Manual*. New York: UN Women, 2017. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/10/the-un-women-gender-and-economics-training-manual>.

Kloosterman, Jeanette, and Chloe Safier. *Transformative Leadership for Women's Rights: An Oxfam Guide*. Oxford, UK: Oxfam International, 2014. <https://www.oxfam.org/en/research/transformative-leadership-womens-rights-oxfam-guide>.

Koda, Bertha O., and Lilian V. Mtasingwa. *Gender Responsive Budgeting in Tanzania*. Research Report. Dar es Salaam, Tanzania: Oxfam in Tanzania, 2020. <https://oxfam.box.com/s/t8gmwi76g4eexzhbijs1b2ensu9quck>.

Ministry of Finance and Planning, United Republic of Tanzania. "Guidelines for Preparation of Plans and Budget 2020/21." Dar es Salaam: Ministry of Finance and Planning, 2019. https://www.cabri-sbo.org/uploads/bia/Tanzania_2020_Formulation_Internal_TreasuryGuidelines_MinFin_EACSADC_English.pdf.

Richardson, Mark, and Kissy Agyeman-Togobo. "Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment in Ghana." London: British Council, 2018. https://www.britishcouncil.org.gh/sites/default/files/activist_to_entrepreneur_the_role_of_social_enterprise_in_supporting_womens_empowerment_in_ghana.pdf.

Schneider, Katrin. *Manual for Training on Gender Responsive Budgeting*. Eschborn, Germany: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, 2006. <https://www.ndi.org/sites/default/files/Manual%20for%20Training%20on%20Gender%20Responsive%20Budgeting.pdf>.

Stephenson, Mary-Ann. *A Guide to Gender-Responsive Budgeting*. Oxford, UK: Oxfam, 2018. <https://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/a-guide-to-gender-responsive-budgeting-620429>.

Stotsky, Janet. "Gender Budgeting: Fiscal Context and Current Outcomes." IMF Working Paper. Washington, DC: International Monetary Fund, 2016. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16149.pdf>.

Stotsky, Janet, Lisa Kolovich, and Suhail Kebhaj. "Sub-Saharan Africa: A Survey of Gender Budgeting Efforts." IMF Working Paper. Washington, DC: International Monetary Fund, 2016. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Sub-Saharan-Africa-A-Survey-of-Gender-Budgeting-Efforts-44145>.

Venosa, Mushi, and Edward Mamkwe. "Challenges and Success of Gender Budgeting Initiatives: A Case of Tanzania." *Accountancy and Business Review Journal* 7, no. 2 (2010): 19–24.

VIDOKEZO

- 1 Janet Stotsky, "Gender Budgeting: Fiscal Context and Current Outcomes," IMF Working Paper (Washington, DC: International Monetary Fund, 2016), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16149.pdf>.
- 2 Mary-Ann Stephenson, *A Guide to Gender-Responsive Budgeting* (Oxford, UK: Oxfam, 2018), <https://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/a-guide-to-gender-responsive-budgeting-620429>.
- 3 Özge Izdeş Terkoğlu et al., *The UN Women Gender and Economics Training Manual* (New York: UN Women, 2017), <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/10/the-un-women-gender-and-economics-training-manual>.
- 4 DAB Development Research and Training, *Research on Gender Responsive Budgeting in Agriculture* (Addis Ababa, Ethiopia: DAB Development Research and Training, 2020), <https://oxfam.box.com/s/3qh6c2z6ru056ovgj137sv71te3t2onc>.
- 5 Ibrahim Akalbila et al., *Gender-Responsive Budgeting in Ghana: An Analysis of GRB Implementation and Its Existing and Potential Impacts on Women Small-Scale Farmers*, Oxfam Research Backgrounder (Boston: Oxfam America, 2020), <https://www.oxfamamerica.org/explore/research-publications/gender-responsivebudgeting-ghana-analysis>.
- 6 Bertha O. Koda and Lilian V. Mtasingwa, *Gender Responsive Budgeting in Tanzania*, Research Report (Dar es Salaam, Tanzania: Oxfam in Tanzania, 2020), <https://oxfam.box.com/s/2t8gmwi76g4eexzhbjis1b2ensu9quck>.
- 7 This ministry is now called the Ministry of Finance.
- 8 This ministry is now called the Ministry of Gender, Children, and Social Protection.
- 9 Janet Stotsky, Lisa Kolovich, and Suhaib Kebhaj, "Sub-Saharan Africa: A Survey of Gender Budgeting Efforts," IMF Working Paper (Washington, DC: International Monetary Fund, 2016), 21, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Sub-Saharan-Africa-A-Survey-of-Gender-Budgeting-Efforts-44145>.
- 10 Tamoya Christie and Dhanaraj Thakur, "Caribbean and Pacific Islands: A Survey of Gender Budgeting Efforts," IMF Working Paper (Washington, DC: International Monetary Fund, 2016), 13–14, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Caribbean-and-Pacific-Islands-A-Survey-of-Gender-Budgeting-Efforts-44147>.
- 11 Stotsky, Kolovich, and Kebhaj, "Sub-Saharan Africa: A Survey of Gender Budgeting Efforts," 21.
- 12 DAB Development Research and Training, *Research on Gender Responsive Budgeting in Agriculture*, 41.
- 13 African Union Development Agency—NEPAD, "Ethiopia," accessed February 19, 2021, <https://www.nepad.org/caadp/countries/ethiopia>.
- 14 Ministry of Finance and Planning, United Republic of Tanzania, "Guidelines for Preparation of Plans and Budget 2020/21" (Dar es Salaam: Ministry of Finance and Planning, 2019), https://www.cabri-sbo.org/uploads/bia/Tanzania_2020_Formulation_Internal_TreasuryGuidelines_MinFin_EACSDA_English.pdf.
- 15 Ibid., 49.
- 16 Ibid., 51.
- 17 Stotsky, Kolovich, and Kebhaj, "Sub-Saharan Africa: A Survey of Gender Budgeting Efforts," 16.
- 18 There is a plan to roll out the program budgeting system to the regions in Ethiopia.
- 19 DAB Development Research and Training, *Research on Gender Responsive Budgeting in Agriculture*, 20.
- 20 The machinery and technology mentioned include tractors, processing equipment, harvesters, and spraying machines.
- 21 Mark Richardson and Kissy Agyeman-Togobo, "Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment in Ghana" (London: British Council, 2018), https://www.britishcouncil.org.gh/sites/default/files/activist_to_entrepreneur_the_role_of_social_enterprise_in_supporting_womens_empowerment_in_ghana.pdf.
- 22 Mushi Venosa and Edward Mankwe, "Challenges and Success of Gender Budgeting Initiatives: A Case of Tanzania," *Accountancy and Business Review Journal* 7, no. 2 (2010): 19–24.

COVER IMAGE: Wanawake kutoka kijiji cha Saré Diatta nchini Senegal wakiimba wimbo wa kuisifu Jumuiya Isiyo ya Kiserikali ambayo inekuwa msaidizi mkubwa wa bustani ya jamii na miradi mingine ya maendeleo ya jamii. Shukrani kwa:
Keith Lane / Oxfam Marekani

US HEADQUARTERS

226 CAUSEWAY STREET, 5TH FLOOR
BOSTON, MA 02114-2206
(800) 77-OXFAM

US POLICY & ADVOCACY

1101 17TH STREET NW, SUITE 1300
WASHINGTON, DC 20036-4710
(202) 496-1180

info@oxfamamerica.org
oxfamamerica.org

Makala hii iliandikwa na Rebecca Rewald. Oxfam inawashukuru Marc Cohen, Judith van Neck, Lisa Hilt, Eric Munoz, Hafiz Muntaka, George Mwita, na Kinde Teshomekwa mchango wao.

OXFAM IS A GLOBAL MOVEMENT OF PEOPLE WORKING TOGETHER TO END THE INJUSTICE OF POVERTY. WITH 70 YEARS OF EXPERIENCE IN MORE THAN 90 COUNTRIES, OXFAM TAKES ON THE BIG ISSUES THAT KEEP PEOPLE POOR: INEQUALITY, DISCRIMINATION, AND UNEQUAL ACCESS TO RESOURCES INCLUDING FOOD, WATER, AND LAND. WE HELP PEOPLE SAVE LIVES IN DISASTERS, BUILD STRONGER FUTURES FOR THEMSELVES, AND HOLD THE POWERFUL ACCOUNTABLE. JOIN US.